

EVFEMIZMLARNING KELIB CHIQISHI VA UNING VAZIFALARI

Mirzo Ulugbek nomidagi Ozbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
Psixologiya fakulteti, Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yonalishi

O'ZMU Jizzax filialali katta o'qituvchisi

Xaydarova Shoiraxaydarova qizi

shoiraxaydarova@mail.ru

O'ZMU Jizzax filialali Filiologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi talabasi

Hotamova Jasmina Bobir qizi

jasminahotamova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada evfemizmlar tilning ijtimoiy-madaniy hodisasi sifatida o'rganilib, ularning kelib chiqish sabablari va asosiy vazifalari lingvistik hamda pragmatik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda evfemizmlarning vujudga kelishida tabu hodisasi, diniy e'tiqodlar, axloqiy va madaniy me'yorlar, psixologik ehtiyojlar hamda ijtimoiy omillarning tutgan o'rni yoritiladi. Shuningdek, evfemizmlarning nutqni yumshatish, hurmat va ehtirom ifodalash, baholovchi munosabatni aks ettirish, psixologik himoya hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish kabi asosiy vazifalari ochib beriladi. Maqolada o'zbek tilidan keltirilgan misollar asosida evfemizmlarning milliy-madaniy xususiyatlari ham ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari evfemizmlarni til va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalovchi muhim lingvistik birlik sifatida baholash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Evfemizm, tabu, bilvosita ifoda, nutq madaniyati, baholovchi birliklar, psixologik himoya, axloqiy me'yorlar, diniy evfemizmlar, ijtimoiy nutq, pragmatika.

Til ijtimoiy hodisa sifatida jamiyatning madaniy, axloqiy va psixologik holatini o'zida aks ettiradi. Inson muloqot jarayonida har doim ham fikrini ochiq va bevosita ifodalay olmaydi, chunki ayrim tushunchalar jamiyat tomonidan noo'rin, qo'pol yoki hissiy jihatdan og'ir deb baholanadi.¹ Ana shunday vaziyatlarda evfemizmlar muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi. Evfemizmlar orqali salbiy bahoga ega bo'lgan tushunchalar yumshoq, bilvosita va ijtimoiy jihatdan maqbul shaklda ifodalanadi. Evfemizmlar tilning ikkilamchi unsuri emas, balki jamiyat tafakkurining mahsulidir. Ular insoniyat tarixining eng qadimgi bosqichlaridayoq shakllanib, bugungi kungacha o'z funksional ahamiyatini saqlab kelmoqda. Ushbu maqolada

¹ **Abduazizov, A.** *Tilshunoslik nazariyasiga kirish*. Toshkent: Fan, 2010.B 12–18

evfemizmlarning **kelib chiqish sabablari, tarixiy va madaniy asoslari** hamda **asosiy vazifalari** keng yoritiladi.

Evfemizm (yunoncha *eu* — “yaxshi”, *pheme* — “gapirmoq”) nutqda qo‘pol, salbiy yoki noqulay hisoblangan so‘z va iboralar o‘rniga yumshoqroq va maqbulroq ifodalarni qo‘llash hodisasidir. Evfemizm voqelikni o‘zgartirmaydi, balki uni ifodalash shaklini yumshatadi. ²Shu sababli evfemizmlar tilning baholovchi va subyektiv qatlamiga mansub hisoblanadi. Masalan, *o‘ldi* va *vafot etdi* fe‘llari bir xil hodisani bildiradi, ammo ularning nutqdagi hissiy ta‘siri mutlaqo boshqacha. Evfemistik shakl hurmat, hamdardlik va odobni saqlashga xizmat qiladi. Demak, evfemizmlar so‘z tanlovi orqali jamiyatdagi baholash tizimini namoyon etadi.

Evfemizmlarning kelib chiqishi

Tabu hodisasi va evfemizmlar-Evfemizmlarning eng qadimgi manbai tabu tushunchasi bilan bog‘liq. Tabu — bu jamiyat tomonidan muayyan so‘z, hodisa yoki tushunchani ochiq aytishning taqiqlanishidir. Qadimgi inson tafakkurida so‘z va voqelik o‘rtasida kuchli bog‘liqlik mavjud bo‘lgan. Ya‘ni biror hodisani nomlash uni chaqiradi yoki kuchaytiradi, degan e‘tiqod mavjud edi. Shu sababli o‘lim, og‘ir kasalliklar, falokatlar, yovuz kuchlar va baxtsizliklar haqida bevosita gapirishdan qochilgan. Natijada bu tushunchalar bilvosita va ramziy ifodalar orqali bayon etilgan. Bu jarayon evfemizmlarning dastlabki shakllarini yuzaga keltirgan. O‘zbek xalq og‘zaki ijodida va kundalik nutqida bunday holat aniq ko‘zga tashlanadi. Marhum haqida *o‘ldi* demasdan, *olamdan o‘tdi, rahmatiga yetdi, Allohning huzuriga ketdi* deyish qadimdan odob me‘yori sifatida shakllangan. Bu holat evfemizmlarning tabu bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Diniy e‘tiqodlar ta‘siri- Evfemizmlarning rivojlanishida diniy dunyoqarash muhim o‘rin tutadi. Islom madaniyatida inson hayoti va o‘limi muqaddas tushuncha sifatida qaraladi. Shu sababli bu mavzularni bepisand yoki qo‘pol tarzda ifodalash axloqiy jihatdan nomaqbul hisoblanadi. ³Diniy evfemizmlar orqali inson o‘limga, taqdirga va ilohiy kuchga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Bu evfemizmlar nafaqat tabu, balki diniy axloqiy me‘yorlar natijasida yuzaga kelgan. Natijada evfemizmlar jamiyatning ma‘naviy qadriyatlarini til orqali ifodalovchi vositaga aylangan.

² Yo‘ldoshev, 2016, . O‘zbek tilida tabu va evfemizmlar munosabati // *Filologiya masalalari*. – 2020. – №2. 41–47-b.; Rahmonov, 2018, *O‘zbek nutqida bilvosita ifoda vositalari*. Toshkent: Akademyashr, 55–61-b

³ **Qosimov, B.** *Nutq madaniyati asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi, 2015. 73–76b.

Axloqiy va madaniy me'yorlar: Jamiyat rivojlanishi bilan tabii tushunchalarining bir qismi zaiflashgan bo'lsa-da, axloqiy cheklovlar saqlanib qolgan. Insonning yoshi, sog'ligi, jismoniy holati, moddiy ahvoli va ijtimoiy mavqei bilan bog'liq tushunchalarni ochiq aytish ko'pincha ranjitish yoki kamsitishga olib keladi. Masalan, *qari* so'zi bevosita aytilganda salbiy baho yuklashi mumkin. Shu bois *yoshi ulug'* evfemizmi qo'llaniladi. *Nogiron* o'rniga *imkoniyati cheklangan*, *kambag'al* o'rniga *moddiy ahvoli og'ir* deyish axloqiy ehtiyoj natijasida yuzaga kelgan evfemizmlardir.

Psixologik omillar: Evfemizmlar inson ruhiyatini himoya qilish vazifasini ham bajaradi. Og'ir yoki fojeali ma'lumotni ochiq aytish suhbatdoshda kuchli salbiy emotsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli evfemistik ifodalar orqali nutqiy zarba yumshatiladi. Masalan, tibbiy nutqda *o'ta og'ir tashxis* o'rniga *ahvoli barqaror emas*, *og'ir holatda* kabi evfemizmlar qo'llaniladi. ⁴Bu holat evfemizmlarning psixologik ehtiyojdan kelib chiqqanini ko'rsatadi.

Ijtimoiy va siyosiy omillar: Zamonaviy jamiyatda evfemizmlar ijtimoiy va siyosiy nutqda ham faol qo'llaniladi. Ayrim muammolarni ochiq va keskin nomlash ijtimoiy norozilik yoki salbiy munosabatni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli rasmiy nutqda evfemistik ifodalar keng tarqalgan. Masalan, *ishdan bo'shatish* o'rniga *shtat qisqartirilishi*, *iqtisodiy inqiroz* o'rniga *vaqtinchalik qiyinchiliklar* kabi ifodalar ijtimoiy-siyosiy ehtiyoj natijasida yuzaga kelgan.

Evfemizmlarning vazifalari

Evfemizmlar til tizimida muhim kommunikativ vazifalarni bajaradi. Ular nutqiy muhitni boshqarish va muloqotni samarali tashkil etish vositasi hisoblanadi.

Birinchidan, evfemizmlar **yumshatish vazifasini** bajaradi. Salbiy yoki qo'pol bahoga ega bo'lgan tushunchalarni evfemistik shaklda ifodalash orqali nutqdagi keskinlik kamaytiriladi. Masalan, *xato* o'rniga *kamchilik*, *yomon* o'rniga *yaxshi emas* deyish bahoni yumshatadi.

Ikkinchidan, evfemizmlar **axloqiy va madaniy me'yorlarni saqlash vazifasini** bajaradi. Jamiyatda noo'rin yoki uyatli hisoblangan mavzularni bilvosita ifodalash orqali nutq odob-axloq qoidalariga moslashtiriladi. O'zbek nutq madaniyatida bilvositalik va hurmat ustuvor bo'lgani sababli evfemizmlar keng qo'llaniladi.

Uchinchidan, evfemizmlar **psixologik himoya vazifasini** bajaradi. Og'ir yoki fojeali xabarni yumshoq shaklda yetkazish suhbatdoshning hissiy holatini asrashga xizmat

⁴ **Karimova, D.** Evfemizmlarning ijtimoiy-pragmatik vazifalari // *Zamonaviy tilshunoslik muammolari*. – Toshkent, 2021. – B. 112–118.

qiladi. Ayniqsa, tibbiy, ijtimoiy va oilaviy mavzularda evfemizmlar muhim rol o'ynaydi.

To'rtinchidan, evfemizmlar **hurmat va ehtirom ifodalash vazifasini** bajaradi. O'lim, yosh, kasallik kabi mavzularda evfemistik ifodalar so'zlovchining munosabatini va bahosini aks ettiradi. Bu jihat evfemizmlarning baholovchi xarakterini ko'rsatadi.

Beshinchidan, evfemizmlar **ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vazifasini** bajaradi. Ular orqali kamsitish, tahqirlash yoki keskin qarama-qarshiliklarning oldi olinadi va ijtimoiy muvozanat saqlanadi.

Xulosa

Evfemizmlar tilning tasodifiy hodisasi emas, balki jamiyat tafakkurining bevosita mahsulidir. Ularning kelib chiqishi tabu, diniy e'tiqodlar, axloqiy me'yorlar, psixologik ehtiyojlar va ijtimoiy-siyosiy omillar bilan bog'liq. Evfemizmlarning vazifalari esa nutqni yumshatish, hurmat ifodalash, psixologik himoya va ijtimoiy munosabatlarni boshqarishga qaratilgan. Shu sababli evfemizmlarni o'rganish til va jamiyat o'rtasidagi murakkab aloqalarni chuqur anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev, M. *Nutq madaniyati va evfemistik birliklar*. Toshkent: Fan, 2016.
2. Qosimov, B. *Nutq madaniyati asoslari*. Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. Abduazizov, A. *Tilshunoslik nazariyasiga kirish*. Toshkent: Fan, 2010.
4. Yo'ldosheva, N. O'zbek tilida tabu va evfemizmlar munosabati // *Filologiya masalalari*. – 2020. – №2. – B. 78–85.
5. Karimova, D. Evfemizmlarning ijtimoiy-pragmatik vazifalari // *Zamonaviy tilshunoslik muammolari*. – Toshkent, 2021. – B. 112–118.
6. Xaydarova, S. (2025). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SINTAKTIK USULDA HOSIL QILINGAN EVFEMIK IFODALAR. Scientific Practical Conference, 1(1), 295-297. <https://d-pressa.com/index.php/spc/article/view/241>
7. Xaydarova, S. (2025). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MORFOLOGIK USULDA HOSIL BO'LGAN EVFEMIZMLAR. Scientific Practical Conference, 1(1), 314-318. <https://d-pressa.com/index.php/spc/article/view/142>
8. Khaydarova, S. T. (2024). EUPHEMISMS: THEIR SCOPE, FUNCTIONS, AND APPLICATIONS IN EVERYDAY COMMUNICATION. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(06), 64–75. <https://doi.org/10.37547/mesmj-V5-I6-09>
9. Xamzaev, A., & Khaydarova, S. T. (2021). Communication, interaction and management in a classroom. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(4), 557-563.

10. Xaydarova, S. (2021). EVFEMIZMLARNING TILSHUNOSLIKDA TADQIQ ETILISHI. Архив Научных Публикаций JSPI.
11. Xaydarova, S. (2021). INGLIZ VA O'ZBEK BADIY ASARLARIDA UCHRAYDIGAN EVFEMIZMLARNING QIYOSIY VA TARJIMAVIY TADQIQI. Архив Научных Публикаций JSPI.
12. Khaydarova, S., & Afruza, A. (2023). Linguo-cultural education and its function in teaching language and culture. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 2(2), 370-375.
13. Shoir, K., & Umidovich, M. Y. (2022). The event of euphemism and its functions in speech. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 1(12), 401-405.
14. Khaydarova, S., & Yokubjon, M. (2023). Enhancing learning: The power of visual aids in teaching idioms. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 2(2), 288-292.